

azt, amit Adytól Szabó Lőrincig elért. Ezt szolgálják a közbe-közbeiktatott, más színű (zöld) betűkkel nyomtatott idézetek is. Móricz Zsigmond, Komlós Aladár, Schöpflin Aladár, Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső, Rónay György, Nemes Nagy Ágnes, Gyergyai Albert és Thurzó Gábor szavaival igazolja és jellemzi a folyóirat és az egész mozgalom jelentőségét. A kötetben szereplő költőkről – élet-adataik pusztá felsorolása mellett – olyan plasztikusan, gondosan kimunkált portrékat rajzol, hogy azok méltán vete-
kednek Beck Ő. Fülöp Mikes-érmével, amelyet a Nyugat alapítói és szerkesztői nagyon tudatosan a folyóirat emblémájául választottak.

Szétvetné a rövidre szabott recenzió kereteit, ha magának a fordításoknak az alaposabb elemzésébe fognánk. A Nyugat költőinek impresszionista fogantatású, a francia szimbolizmushoz is csatlakozó, sőt, egy-két avantgarde irányzat (pl. az expresszionizmus) formavilágával is érintkező, széles skálájú, a legtöbb esetben tömören magyar nyelvezetét és verselési módját nem könnyű csehül visszaadni; ők csaknem annyira lefordíthatatlanok, mint Arany János. Ennek ellenére a legtöbb fordítás nagyon szépen sikerült: valóban a Nyugat költőit adja vissza úgy, hogy a cseh nyelv lehető legművészebb kifejezés-kincsét használja. Hadd emeljem ki ebből a szempontból Kosztolányi Dezsőnek Václav Daněk és Anna Rossová együttműködésével készült „Iloná”-ját (184–185.): a magyar mester költeményének minden szempontból remekbe készült tolmácsolása ez.

Az első szám címlapja, a vezető munkatársak, a kötetben szereplő szerkesztők, a nagy ihletők: Léda, Csinszka, Juhász Gyula Annája stb. portréi, néhány karikatúra s egyéb rajz, valamint az egykorú Budapestről készült felvételek, egyáltalán: a kötet parádés kiállítása teszi Rákos Péter kötetét rendkívül széppé. Kitűnő módon illeszkedik bele a cseh irodalom közegébe.

Sziklay László

Világszemlélet és irodalom. A magyar marxista irodalomszemlélet kialakulásának dokumentumaiból. Szerkesztette Szabolcsi Miklós, Illés László, József Farkas. Bp. 1982. Kossuth K. 360 l.

A modern munkásmozgalom kibontakozása óta a világszemlélet és művészet viszonya állandóan visszatérő viták, nézeteltérések tárgya a különböző esztétikai irányzatok között. A megújulásra törekvő művészet azonban mindenkor természetesnek tekintette a világszemlélet jelenlé-

tét éppúgy mint az új, az „élni akaró ember” ábrázolását, és a kifejezés új eszközeinek keresését. A századelőről Kosztolányi Dezsőnek egy, a kötetbe fel nem vett írását idézve: „Csak a gyökér nyúl a fekete földbe, az ág és a virág, mely belőle nő, a kék, levegős ég felé kacag. A dráma emberi küzdelme stilizáltan, légiesen formálódik, a művész sápadt álmait azonban mindig az élet tüzesíti át piros vérrrel és forró könnyel. Itt találkozik a társadalmi és művészi forradalmár. Ezen a ponton fog kezdet a szocializmus és a művész forradalom, az igazság és a szépség.” (A forradalmi dráma. Népszava, 1907. dec. 25. sz. 28.)

Kosztolányi végkövetkeztetése a szocializmus és művészi forradalom, az igazság és szépség össztalálkozásáról a művészetben több egyszerű történelmi dokumentumnál, napjainkig ható érvényű. Mert a marxista irodalomszemlélet általánossá válásának mai időszakában is visszatérő kérdés, hogy a kritika képes-e, és milyen mértékben képes válaszolni a kor és a művészet kihívására. Ebben a tekintetben feltétlenül tanulságos a jelen koncepciók szembesítése a múlt kérdésfeltevéseivel s a javasolt megoldásokkal, a ma már történelmileg helytállónak bizonyult felismerések vizsgálata éppúgy mint a nyilvánvaló tévedéseké. A kötet dokumentumai meggyőzően bizonyítják, a marxista irodalomszemlélet fejlődése – a korszakoként megfigyelhető gazdagodása, árnyaltabbá válása ellenére – nem egyenes vonalú, történelmi szükségszerűség folytán követte a nemzetközi munkásmozgalom fejlődésritmusát, de kitérőit sőt szakutcait is.

A kötetben közölt dokumentumok csaknem fél évszázadot ölelnek föl a marxista irodalomszemlélet magyarországi történetéből. Az első írás Szabó Erviné, aki a Múcsarnok 1902-es tavaszi nemzetközi tárlatának ürügyén fejtette ki a Népszavában a feketelet létjogosultságának „első elemét”, nevezetesen, „hogy a művész érző, gondolkodó, a világ jelenségeiről magának saját véleményt alkotó lény, aki ezen tehetségeit kell hogy kifejezésre juttassa műveiben”. Záródokumentuma pedig Lukács Györgynek az *Írástudók felelőssége* elv írt előszava, egy olyan köteté, amelyből a felszabadulás után eszmélő nemzedékek sajátították el a marxista irodalomszemlélet alapjait. A két idézett írás egyúttal a kötet nyitó és záró fejezetének tematikáját is jelöli. Közben pedig olyan jelentős kérdésekről esik szó, mint a Tanácsköztársaság művészetpolitikája, a proletkult és avantgarde, a proletárirodalom mibenléte, a realizmus kérdései, jól áttekinthető, szervesen egymáshoz illeszkedő nagy fejezetekben, és

abban a történelmi sorrendben, ahogyan ezek a kérdések a munkásmozgalom magyarországi fejlődésének története során felvetődtek.

A történetiség állandó szem előtt tartása mellett múlhatatlan érdeme a nézetek ütköztetése a szemelvények kiválasztásában, egy olyan, objektivitásra törekvő szerkesztői elv érvényesítése, amely a fejlődés valóságos menetének ábrázolása érdekében nem fél a tévesnek bizonyult állásfoglalások közlésétől. Másik jele az egyensúlyra törekvés – elsősorban a két világháború közötti időszakban – a marxista irodalomszemlélet emigrációban (pl. Réz Andor, Mácsa János, Illés Béla) és hazai környezetben (József Attila, Radnóti Miklós, Fejtő Ferenc) való alakulásának bemutatásában. Néhány helyen viszont, mint Kassák Lajos Kun Bélához írt levele vagy a proletárirodalom platformtervezete esetében célszerű lett volna néhány kiegészítő dokumentum közlése, akár jegyzetek formájában is. Így például Kun Béla előadásából azoknak a részleteknek az idézése, amelyek Kassák levelét kiváltották, vagy József Attila megjegyzései a platformtervezethez.

A könyv azonban nemcsak eszmétörténeti szempontból nagy jelentőségű. Egyúttal értékes hozzájárulás napjaink kritika- és irodalomtörténeti művei hátterének jobb megértéséhez bizonyítván, hogy a bennük leszűrt elméleti általánosítások és tanulságok nem mesterséges konstrukciók, hanem a fejlődés valóságos menetéből leszűrt tapasztalatok alapján jöttek létre.

Kovács József

Vargha Kálmán: Berda József alkotásai és vallomásai tükrében. Bp. 1982. Szépirodalmi Kk. 311 l. (Arcok és vallomások)

Az újpesti Zarathusztrának nevezte el egyik 1929-ben megjelent cikkében az Újpesti Szemle Berda Józsefet és a költő rezignált büszkeséggel vállalta is a megjelölést: „Íme, itt állanak, nevetnek: (nem ilyen füleknék) való száj vagyok én.” E néhány egyszerű sorban benne rejlik Berda egész emberi és alkotói magatartásának, belső konfliktusainak lényege. A csavargó lét, az utcai ödöngés, a kötözködés, nyílt színi hangoskodás, a szándékos nevetetés, nem attitűd, olcsó póz, feltűnési viselkedés okozta szereplési mánia volt nála, hanem fékezhetetlen belső kényszer következménye: a magányos – embertársat keres. Találónan jegyezte meg róla egykori kritikusa, Bressz-

tovszky Ede a Népszavában, hogy különcségre, a szabadszájúságára nem a fenegyerekeskedés, a polgár pukkasztás indította, ne azért „nevez mindent nevén, hogy elképpesse a nyárspolgárt, Berda Józsefnek belső szükséglete a gyermeki őszinteség”. Ez a gyermeki őszinteség rendkívüli kifejezőkészséggel és vaskos, bővérű humorral párosulva a magyar irodalom eredeti és egyedi jelenségévé avatta Berdát.

Am éppen ez a „jelenség-szindróma” nehezítette és bonyolította az első Berda-monográfia írójának feladatát. Hisz vizsgálódásának tárgya, a csavargó-költő, négy évtizeden át szinte hozzá tartozott Újpest városképéhez. A róla szóló anekdoták, életének egy-egy kalandja, sőt olykor néhány írásos telitalálatának híre is bejárták a pesti szerkesztőségeket, kávéházakat. Ehhez képest viszonylag kevesen és keveset tudtak költészetéről, az igazi, a maradandó értékről. A naiv, gyanútlan és ellenőrizetlen gyermeki őszinteség oly ritka tünet, hogy nem is lehet csodálkozni rajta, ha ennek meghökkentő hatása sokszor háttérbe szorította az esztétikai mérlegelést, a gondolati elemzést. Bár figyelemre méltó, hogy kortársai sorából éppen a legkényesebb ízlésűek, legigényesebbek közül sokan – Kosztolányi, Illyés, József Attila, Ignóus, Bálint György – ismerték fel és értékelték költői tehetségét.

Vargha Kálmán nyilván e realitást érzékelve arra összpontosította erőfeszítéseit, hogy elsősorban Berda Józsefet, a költőt mutassa be a maga jelentőségében és megőrizze ezt a ritka értéket a magyar irodalom, az utókor számára. Tudatosan elhagyta a szórazokoztató sztorikat, a csavargóélet pikareszk mozzanatainak kísértését, amely oly könnyen formálhatta volna írását olvasmányos, népszerű ismertetéssé. Ehelyett a lelkiismeretes és odaadó filozófus önfegyelmével és egyszerűségével mindent alárendelt annak, hogy Berda József költői rangját emelje ki. Ennek szolgálatába állította tudását, széles körű kutatásait, tartós személyi ismerettségüket, a verselemzést, a dokumentumok gyűjtését, a visszaemlékezéseket, a kritikákat, vitákat. Így született meg ez a monográfia, amely nemcsak az első és sikeres vállalkozás, hogy bemutassa Berdát és életművét, hanem meg is határozza a költő helyét a modern magyar lírában.

A szerző kutató és elemző munkája legfontosabb eredményének vélem, hogy gazdagítja – mégpedig igen jelentős, mondhatni alapvető – mozzanattal a Berdáról kialakult képet. „Ezek a versek valósággal kiharsantak” – írta annak idején kicsattanó, zabolálatlan életöröméről Kosz-